

Актуальна тема номера:
“ПРОТИДІЯ РОСІЙСЬКІЙ АГРЕСІЇ В УКРАЇНІ:
ЮРИДИЧНИЙ АСПЕКТ
(У КОНТЕКСТІ НАУКОВОЇ СПАДЩИНИ
АКАДЕМІКА ПЕТРА РАБІНОВИЧА)”

DOI: 10.33498/opus-2024-10-009

Сергій Рабінович

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри конституційного права
Львівського національного університету імені Івана Франка,
завідувач Лабораторії прав людини
імені академіка Петра Рабіновича
Науково-дослідного інституту державного
будівництва та місцевого самоврядування
Національної академії правових наук України

ВСТУП ДО АКТУАЛЬНОЇ ТЕМИ

Повномасштабне збройне вторгнення військ РФ розділило всю історію незалежної України й життя кожного українця на “до” і “після”. Попри те, що на території Донецької та Луганської областей воєнні дії тривали вже майже вісім років, початок цього вторгнення не тільки зруйнував долі мільйонів українських громадян, а й кардинально змінив їх ціннісні пріоритети. Останнє, безумовно, стосується екзистенційних змін і змін у наукових пріоритетах українських суспільствознавців, філософів, політологів і, звісно ж, правознавців – словом, усіх тих, чия професія і покликання є теорійне рефлексування над соціальними процесами, вироблення перспективи й концептуальних рамок осмислення перебігу найважчих для народу і держави подій.

Реакцією спільноти українських правників на збройну агресію РФ проти України стали зміни в актуальній тематиці наукових досліджень, включення до цієї тематики розвідок, присвячених юридичним засобам і механізмам протидії збройній агресії, що триває, та її наслідкам, створенню юридичного фронту боротьби з державою-агресором, правовому захисту жертв цієї агресії, особливостям функціонування правової системи України, окремих галузей та інститутів права в умовах правового режиму воєнного стану в Україні.

У зв'язку з цим слід згадати цілу низку випусків юридичного журналу “Право України”, зміст якого систематично, починаючи з весни 2022 р., включає актуальну тему номера зі щойно означених питань. Станом на сьогодні таких випусків вийшло друком вже 18. Згадані актуальні теми може

© Сергій Рабінович, 2024

бути об'єднано в кілька напрямів, що дає змогу запропонувати загальний зріз ситуації зі станом дослідження проблематики права і війни на сторінках журналу.

Відтак тематичними кластерами, в рамках яких авторами публікацій розроблялися щойно згадані проблеми, стали:

– *юридичний захист прав людини в умовах війни* (4/2023 “Захист прав осіб, які постраждали внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України”, № 6/2023 “Права людини в Україні: сучасні виклики”);

– *національні інструменти кримінально-правової протидії злочинам проти основ національної безпеки та воєнним злочинам* (№ 11/2022 “Злочини проти основ національної безпеки України крізь призму доктрини кримінального права та практики правозастосування”, № 3/2023 “Міжнародний кримінальний суд: розслідування воєнних злочинів, вчинених Росією під час війни проти України”, № 5/2023 “Воєнні злочини: погляд крізь призму національного кримінального права”);

– *функціонування механізмів національного публічно-правового й приватно-правового регулювання в Україні в умовах воєнного стану* (№ 3/2022 “Право в умовах воєнного стану”, № 6/2022 “Право в умовах воєнного стану: соціальне право, право довкілля і міжнародне публічне право”, № 1/2023 “Конституційне право в умовах воєнного стану”, № 8–9–10/2023 “Правові засади економіки війни та повоєнного відновлення України”, № 6/2024 “Місцеве самоврядування в Україні в умовах воєнного стану”);

– *інститути міжнародного публічного, зокрема міжнародного кримінального й міжнародного кримінально-процесуального, права як засоби протистояння збройній агресії й забезпечення повоєнної відбудови України* (№ 10/2022 “Право в умовах воєнного стану: подальша ескалація агресії Російської Федерації проти України”, № 12/2022 “Право в умовах воєнного стану: визнання Російської Федерації державою – спонсором тероризму”, № 1–2–3/2024 “Міжнародно-правові механізми притягнення Росії та її вищого військово-політичного керівництва до відповідальності”, № 5/2024 “Правове забезпечення відбудови України: Резолюція та рекомендації Парламентської Асамблеї Ради Європи”).

Наведений огляд актуальної воєнної юридичної тематики журналу дає змогу констатувати значну увагу до її галузевих аспектів. Водночас загальнотеорійні, філософсько-правові й методологічні аспекти вивчення юридичних проблем, породжуваних війною, поки що перебувають на маргінесах правничих досліджень. Безумовно, така дослідницька ситуація має об'єктивні причини, до яких належить як необхідність першочергового вирішення невідкладних практичних питань забезпечення національної безпеки, правопорядку й людських прав, так і брак часової відстані, доконечної для загальнотеорійних узагальнень і поглибленого осмислення закономірностей перебігу нагальних правових проблем.

Поряд із цим слід зауважити, що брак теорійної рефлексії в окремих випадках може призводити до самого лише ситуативного й часткового бачення питань “воєнної юриспруденції”, до фактичного елімінування ширшого проблемного контексту, складовою якого ці питання виступають, зокрема, загальних закономірностей національного та міжнародного юридичного регулювання поведінки учасників збройних конфліктів, охорони і захисту прав та інтересів індивідуальних і колективних жертв війни, функціонування механізмів юридичної протидії збройній агресії та забезпечення відповідальності за воєнні злочини й злочини проти людяності. Звернення до здобутків теорії права й прав людини, до вітчизняних і зарубіжних надбань філософсько-правової думки з цих питань здатне суттєво збагатити й поглибити науковий дискурс з проблем права і війни в Україні.

На цьому тлі неоцінним й поки що недостатньо дослідженим внеском у загальнотеорійне правознавство, філософію права й методологію правових досліджень є наукова спадщина видатного вченого, професора Львівського національного університету імені Івана Франка, завідувача Львівської лабораторії прав людини і громадянина НДІ державного будівництва та місцевого самоврядування Національної академії правових наук України, дійсного члена (академіка) Національної академії правових наук України, багаторічного члена Ради почесних членів *Honoris causa* “Права України”, професора Петра Рабіновича (1936–2023).

Інтерес П. Рабіновича до проблематики права війни, зокрема до теорійних і методологічних аспектів міжнародного кримінального права, був далеко не випадковим. Адже весь життєвий шлях засновника української школи теорії прав людини був позначений двома кривавими війнами на землі його Батьківщини. Ще у дитячому віці йому довелося пережити евакуацію й жах бомбардувань під час атак гітлерівських військ на Київ. Коли ж наприкінці життя професора злочин збройної агресії проти України вчиняла вже путінська Росія, вісімдесятишестирічний професор у перервах між онлайн-заняттями у студентів магістратури й аспірантів був змушений вслухатися в сигнали повітряної тривоги вже в тилловому Львові.

Оскільки стан прав людини в Україні є постійним предметом наукової та практичної уваги очолюваної П. Рабіновичем Львівської лабораторії прав людини, яка нині носить його ім'я, ця інституція не могла залишитись осторонь сьогочасної ситуації в Україні. Як завідувач Лабораторії науковець уважав за свій професійний і громадянський обов'язок реагувати на злочини Російської Федерації на території України й сприяти притягненню до відповідальності осіб, винних у їх вчиненні. З цією метою під його керівництвом було започатковано серію перекладів резолюцій ООН з питань протидії збройній агресії РФ із науковими коментарями до них, які публікувалися в “Праві України” (№ 8/2022, 12/2022, 2/2023, 4/2023, 11/2023).

Проблемні питання загальної теорії права і прав людини, які прямо чи опосередковано пов'язані з функціонуванням механізмів юридичної протидії збройній агресії та забезпечення відповідальності за воєнні злочини й злочини проти людяності, розроблялися П. Рабіновичем протягом багатьох років задовго до початку російсько-української війни.

Результатами дослідження цих питань стали, зокрема, визначені українським теорійником уперше загальне поняття гідності людини (2002); поняття, ознаки, класифікації міжнародних стандартів прав людини (2013); поняття й види прав націй і прав людства (1992); дефініції понять людяності, нелюдського поведіння й злочинного нелюдського поведіння (2021), делікту проти людяності (2011); внесок видатного правника-міжнародника, професора Г. Лаутерпахта – колишнього студента Львівського університету й автора формулювань складів злочинів проти людяності, в проектування Загальної декларації прав людини (2013).

Важливе значення для розгляду проблематики права і війни мають також і інші, зокрема й більш ранні наукові висновки П. Рабіновича концептуально-методологічного характеру. Серед них слід особливо відзначити виокремлені правознавцем постулати методологічної дисципліни у правознавчих дослідженнях (1994), положення про роль у правових дослідженнях потребового (1985), діяльнісного (1983) та семіотичного (1979) дослідницьких підходів, про неминучість виникнення, причини й шляхи подолання колізій між законністю та доцільністю у правовому регулюванні (2000).

Сьогодні немає сумнівів у тому, що нинішні й наступні покоління українських і зарубіжних правознавців із цікавістю вивчатимуть наукову спадщину професора П. Рабіновича, використовуватимуть його унікальний праволодинний творчий доробок у загальнотеорійних і галузевих розвідках, зокрема тих, предметом яких є юридичні інструменти протидії збройній агресії та відповідальності за воєнні злочини й злочини проти людяності. Без сумніву, триватимуть далі й дискусії з вічнозелених проблем праворозуміння, методології правознавчих досліджень, правової епістемології й правової аксіології, у розробку яких вагомий внесок зробив Петро Мойсейович.

Усе наведене, гадаємо, переконливо підтверджує обґрунтованість і своєчасність вибору актуальною темою цього номера питань юридичної протидії російській агресії в Україні, розглядуваних у контексті наукової спадщини академіка Петра Рабіновича.